

КАК „ОТЛИЧНИЧКИТЕ“ ОТ ЦЕНТРАЛНА ЕВРОПА СТАНАХА ПРОБЛЕМ ЗА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Проф. д-р Искра Баева

Резюме: Статията е посветена на един от аспектите на прехода на бившите страни от Източния блок към парламентарна демокрация и пазарна икономика, а именно – преориентацията на бившите социалистически страни от Изток на Запад. Ударението е поставено върху спецификите на интеграционните процеси в страните от Централна Европа, за разлика от тези в балканските държави. Потърсен е отговор на въпроса защо трите най-успешни страни в трансформациите – Полша, Унгария и Чехия, след като изминават толкова успешно пътя към Европейския съюз, постепенно се превръщат в негови критици.

Ключови думи: Централна Европа, интеграция, Европейски съюз, преход, отношения Изток – Запад, регионални обединения, евроскептицизъм

HOW THE „EXCELLENTS“ FROM CENTRAL EUROPE BECAME A PROBLEM FOR THE EUROPEAN UNION

Prof. Iskra Baeva, PhD

Abstract: The article is devoted to one of the aspects of the transition of the former Eastern Bloc countries to the parliamentary democracy and market economy, namely - the reorientation of the former socialist countries from East to West. The emphasis is on the specifics of the integration processes in the countries of Central Europe, in contrast to those in the Balkan countries. It is sought an answer to the question why the three countries with the most successful transformation – Poland, Hungary and the Czech Republic, are gradually becoming the European Union critics after passing so successfully on the road to the West.

Keywords: Central Europe, integration, European Union, transition, East-West relations, regional alliances, Euroscepticism

Преди да проследя как протича процесът на присъединяване на страните от Източния блок към обединяваща се Европа (от 1992 г. Европейски съюз (ЕС)), в чиито последици живеем днес, искам да спомена за развитието на отношенията между Европейската икономическа общност (ЕИО) и СИВ преди края на Студената война.

Това е необходимо, за да се разберат по-добре интеграционните усилия и след повратната за Европа 1989 г.

След дълго договаряне през 1988 г. се стига до взаимно дипломатическо признаване между ЕИО и СИВ. Това създава възможност всяка източноевропейска социалистическа страна да предприеме действия за индивидуално дипломатическо признаване. Целите, които си поставят различните страни, се отличават според възможностите им да се възползват от отворената врата за преодоляване на разделението, но в основата са търговско-икономическите отношения. В българския случай преговорите се осъществяват в два кръга, чиято цел е да се отвори пазарът на ЕИО за определени български стоки¹. Те обаче продължават само до промените от 1989 г., след което всичко договорено е анулирано и преговорите започват отначало на много по-ниско равнище². Подобен е опитът и на останалите източноевропейски страни. Тази предистория показва, че след 1989 г. икономиката е засенчена от политиката.

Политическият императив е демонстриран още веднъж, когато през 1989 г. ЕО лансира помощната програма ФАР с пълното наименование „Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies“ (PHARE)³. Както личи от заглавието, в програмата са визирани само две социалистически страни – Полша и Унгария, а целта ѝ е да се стимулира развитието на пазарната икономика и политическия плурализъм. Програмата предвижда икономическо подпомагане, но подборът е политически, тъй като Полша и Унгария са най-напреднали в преобразования, а не защото са най-нуждаещи се икономически. Полша е на първо място, защото истинското начало на политическите промени е поставено от Кръглата маса (6 февруари – 5 април 1989 г.) и договорените на нея полусвободни избори (4 и 18 юни с.г.). На свой ред Унгария след отстраняването на Янош Кадар от активната политика през май 1988 г. ускорява пазарните реформи⁴, да не говорим за

¹ Петров, Л. Бележки върху външната политика на България след 1989 г. в европейски контекст. – В: Защо рухна реалният социализъм. С., 2001, с. 411.

² Повече за преговорите на България вж.: Якимова, И. Установяване на официални отношения със западноевропейския Общ пазар. – В: Интеграция и дезинтеграция в Европа през 80-те години на XX век. УИ „Св. Климент Охридски“, С., 2016, 152–181.

³ Европейската комисия изработва програмата, за да координира икономическата помощ, отпусната от Г-24 и Г-7 за Полша и Унгария на срещата в Париж през юли 1989 г. Тя се превръща в решение на Съвета на министрите през декември 1989 г. – Niemann, Arne. Explaining Decisions in the European Union. Cambridge, 2006, p. 67.

⁴ Икономическите преобразования са определени като „пазарен социализъм“, но ударението е върху „свободната конкуренция, равноправието на различните форми на собственост, свободния преход от една форма в друга“, което показва, че става дума за пазарна икономика. За икономическата реформа Унгария разчита и на

създаването в присъствието на члена на партийното ръководство Имре Пожгай на две опозиционни партии (Унгарски демократичен форум и Съюз на свободните демократи) на срещата в Лакителек през септември 1987 г.⁵

Решаващият момент на промените несъмнено е зрелищната победа на Независимия самоуправляващ се профсъюз „Солидарност“ в изборите, тъй като именно след нея и създаването на правителството на Тадеуш Мазовецки на 24 август (първо некомунистическо в Източния блок) на 26 септември 1989 г. Комисията на Европейските общности приема детайлизиран План за стопанско подпомагане на Полша и Унгария. Тя запазва името си и политическата си насоченост и след като обхваща Чехословакия (след 1993 г. Чехия и Словакия), Естония, Литва, Латвия, Словения, България и Румъния, а в началото на новото хилядолетие и държавите от т.нар. Западни Балкани (Албания, Македония, Босна и Херцеговина).

В първия период след „революционната“ 1989 г. източноевропейските общества се съсредоточават върху вътрешнополитическите промени. Външнополитическите са на втори план, вероятно защото по тях няма големи спорове. Както старите (бивши комунистически), така и новите (антикомунистически или некомунистически) политически сили се обявяват за интеграция в обединяваща се Европа. Но всички те, дори и поляците, продължават да хвърлят око и на Изток – това личи от включването в правителството на Мазовецки на ген. Чеслав Кишчак начело на МВР и на ген. Флориан Шивицки – на отбраната⁶. Причината е, че Варшавският договор и Съветът за икономическа взаимопомощ продължават да съществуват (до средата на 1991 г.), макар и с намаляваща дейност. Същевременно още на този ранен етап се очертават и разликите в подхода към преориентацията вътре в източноевропейските стани: централноевропейският лозунг е „Връщане в Европа“, докато българският – „Път към Европа“. Първият говори за убеденост в (западно)европейската принадлежност, докато вторият подчертава вековната историческа откъснатост на Балканите от Европа.

активните си отношения с МВФ и Международната банка за възстановяване и развитие. – Доклад на посолството в Будапеща по някои актуални въпроси на социално-икономическото развитие на Унгария, 21 юли 1987 г., ДА МВнР, оп. 44-2, а.е. 242, л. 16-25. Международната научна конференция „Алтернативни модели на социалистическа икономическа реформа“ (Дьор, 18-22 март 1988 г.). – Пак там, оп. 45-2, а. е. 268, л. 2-7.

⁵ Пак там, оп. 45-2, а. е. 255, л. 1-7.

⁶ *Roszkowski, W. Historia Polski 1914–1994. Warszawa, 1995, s. 406.*

Още една отлика на страните от Централна Европа от балканските е присъствието на съветски войски в първите и отсъствието във вторите. Затова в Централна Европа една от първите задачи на новите правителства е да поискат оттеглянето на тези войски. На 26 февруари 1990 г. в Прага е подписан договор за изтеглянето им до 1 юли 1991 г., на 10 март Унгария договаря това да стане до 20 юни 1991 г., а от Полша за 18 месеца. Те са първи и в обръщането си от Източна към Западна Европа. При първото си посещение в Брюксел през февруари 1990 г. Тадеуш Мазовецки подава молбата на Полша за членство в Съвета на Европа и за асоцииране в Европейската икономическа общност⁷. А на 26 юни 1990 г. унгарският парламент приема резолюция, в която се иска страната да излезе от Варшавския договор. За сравнение, на 19 март 1990 г. премиерът Андрей Луканов е в Москва с искане за заем от 1 млрд. дол., който при това и не получава. Разликите са видими.

Преориентацията на страните от Източния блок предизвиква интереса и на изследователите на блока. Пример за това е една конференция във Варшава, организирана още от лятото на 1988 г. с участието на учени от Изтока и Запада. Едно от интересните предложения за най-успешна тактика за преодоляване на следвоенното противопоставяне, известно като Студена война, е на Збигнев Бжежински. Той съветва страните, тръгнали към парламентарна демокрация и пазарна икономика, да потърсят сътрудничество не със Западния блок като цяло, а с отделни държави, което ще им осигури подобри шансове за интеграция. Конкретните му съвети се свеждат до това полските политици да обединят усилията си с чехословашките, унгарските с австрийските, българските с гръцките, и т.н.⁸ Идеята се харесва на лидерите на новите политически сили, поели властта след първите плуралистични избори (така става в Централна Европа, но не и на Балканите, където изборите са спечелени от бившите комунисти).

Важна роля в началния процес на прехода играе Австрия, която традиционно е осъществявала връзката между двете половини на Европа. В средата на 1989 г. Австрия обявява подкрепа за промените в съседните социалистически страни⁹ и предприема първи стъпки за изграждане на регионално сътрудничество. На 10–11 ноември 1989 г. в Будапеща дунавско-алпийските страни Унгария, Югославия, Австрия и Италия се договарят за по-тесни връзки. Новата формация демонстрира как може да се преодолее разделението, защото събира държави от Източния блок (Унгария), от ЕИО (Италия) и неангажирани (Австрия и

⁷ Пак там, с. 407.

⁸ *Polityka*, 28 lipiec 1988.

⁹ ДА на МВНР, оп. 46-4, а.е. 80, л. 10.

Югославия). Половин година по-късно, на 27 май 1990 г., към групата се присъединява Чехословакия и тя се нарича Пентагонална. След още година, на 26–27 юли 1991 г., в Дубровник е приета и Полша, оформила Хексагоналната група¹⁰. Животът на това първо регионално споразумение Изток–Запад е недълготраен заради сътресенията, съпроводили края на Студената война. Кръвопролитното разпадане на Югославия слага край на това обещаващо сътрудничество.

Паралелно върви изпълнението и на другия съвет на Бжежински – за по-близко сътрудничество между страните в преход. От началото на 80-те години интелектуалци от централноевропейските социалистически страни лансират тезата за обособена средноевропейска цивилизация¹¹. През април 1990 г. започват да обсъждат идеята за регионално сътрудничество и премиерите на Полша Тадеуш Мазовецки, на Чехо-Словакия Мариан Чалфа и на Унгария Миклош Немет. Но различията се оказват прекалено големи и срещата завършва без успех. Позициите не се сближават и при посещението на полския премиер Мазовецки през юни с.г. в Будапеща, където се среща с колегата си Йозеф Антал от Унгарския демократичен форум. Едва на третата среща през февруари 1991 г. в унгарския град Вишеград, в която участват президентите на Полша Лех Валенса и на Чехословакия Вацлав Хавел и унгарският премиер Йозеф Антал¹², е договорено централноевропейското сътрудничество¹³. На 15 февруари 1991 г. е подписан Договорът за координиране на усилията за интегриране към Европа, с който се ражда централноевропейската Вишеградска група. След разпадането на Чехо-Словакия от 1 януари 1993 г. тя става четиричленна¹⁴. За сътрудничеството Лех Валенса казва: *„Нашите страни вървят по различни пътища по доста въпроси. Но ще бъде безполезно всяка сама да се старее да се върне в Европа. Този скок ще трябва да направим, помагайки си една на друга.“*¹⁵

¹⁰ Roszkowski, W. Цит. съч., с. 407.

¹¹ Баева, И. Разделянето на „Източна Европа“. – В: Историята в международната журналистика: употреби и злоупотреби. С., 2008, 95–122.

¹² Както и при много други процеси от годините на прехода и в този случай изборът на Вишеград не е случаен. В това дунавско градче през XIV в. е била резиденцията на унгарските крале. Във Вишеградския замък през 1335 и 1339 г. стават двете срещи между кралете на Полша, Чехия и Унгария, на които е обсъдено политическото и търговското сътрудничество между трите държави.

¹³ Roszkowski, W. Цит. съч., с. 407.

¹⁴ Повече за Вишеградската група вж.: Михайлов, В. Вишеградската група, двамадесет години по-късно. – *Геополитика*, № 5, 2009, 54–68.

¹⁵ Баева, И., А. Рангелов, В. Рачев. Централна Европа – концепции за национална сигурност. – *Международни отношения*, № 5, 1994, 90–100.

Целта на регионалното обединение на страните в преход е да координират усилията си пред Запада, но и да се отграничат от Изтока, както личи от призива на Вацлав Хавел европейското разширение да спре само до старите граници на Хабсбургската империя. За регионалната специфика говори и словашкият премиер Ян Чарногурски: *„Чехите, поляците и словаците сме свързани с общ славянски произход. Заедно с унгарците пък имаме обща или поне близка история, но преди всичко ни свързва опитът от комунистическия период... Благодарение на славянството, поляци, чехи и словаци принадлежат на Изтока, докато католицизмът ги обвързва със Запада. А това представлява идеална комбинация, позволяваща ни да бъдем мост между Изтока и Запада.“*¹⁶

Националните специфики обаче се запазват. Полша например формулира необходимостта от по-голяма роля на Съединените щати в развитието на процеса, паралелно с обединяваща се Европа. Старите и новите страхове от големия източен съсед СССР и от обединилата се Германия карат новите полски политици да декларират, че американското присъствие в Европа трябва да се засили, тъй като играе стабилизираща роля. Тази полска теза ще остане трайна и ще оформи един от проблемите на ЕС със страните от Централна Европа.

От 90-те години датира тенденцията военнополитическият преход да предхожда икономическия. Пръв я заявява Вацлав Хавел, когато на 21 март 1991 г. в щаба на НАТО в Брюксел казва, че пактът е *„единствена действаща демократична структура за сигурност на континента днес“* и обявява желанието за *„асоциирано членство“* в НАТО. Прави го, докато Чехословакия все още членува във Варшавския договор, но търси нови варианти. Доста по-различно е отношението към НАТО в България, тъй като дори и в предизборната платформа на СДС за изборите от 10–17 юни 1990 г. е записано: *„Ние сме за едновременно разпускане на Варшавския договор и НАТО... Дотогава България ще изпълнява с чувство за отговорност съюзническите си задължения, но и ще работи за по-скорошното премахване на двете конфронтиращи се групировки.“*¹⁷

Тезата на Хавел поставя начало на новата идеологема, че пътят към Европейския съюз задължително минава през членството в НАТО. Тя е нова, защото четвъртото разширение на ЕС от 1995 г. включва Австрия, Финландия и Швеция, които нито тогава, нито по-късно стават членове на НАТО. Но от този момент интеграцията започва да се определя като евроатлантическа. И наистина Полша, Унгария и Чехия

¹⁶ Čarnogursku, J. *Geopolityka Europy Środkowej. – Międzynarodowy przegląd polityczny*, № 3, 2006, 139–141.

¹⁷ 45 години стигат – Времето е наше. Предизборна платформа на СДС. С., 1990, с. 13.

(не и Словакия) се присъединяват към Северноатлантическия пакт на 1 март 1999 г., но не и преди да се допитат до народите си. Този акт съвпада с първата война в историята на НАТО – срещу СР Югославия заради опита на Милошевич за етническо прочистване на Косово, което донякъде вгорчава успеха, особено за Чехия, която има традиционни приятелски връзки с Югославия (Сърбия).

Най-голям е ентузиазмът към интеграционните процеси през първата половина на 90-те години. Бившите социалистически страни първо влизат в Съвета на Европа. На 6 ноември 1990 г. го прави Унгария, на 15 декември 1991 г. тя става и асоцииран член на Европейските общности. Ето и хрониката на депозиране на молбите за интеграция в ЕС на централноевропейските страни: на 13 март 1994 г. го прави Унгария; на 5 април с.г. Полша; на 27 юни с.г. Словакия, на 10 юни 1996 г. Чехия.

Политическият императив в интеграцията проличава и при икономическите преобразования. В нито една страна те не са лесни, имат висока социална цена, затова първоначалният ентузиазъм от промените скоро се заменя от недоволство. Това е една от причините ЕС да избегне негативите, като нарича разширяването на Изток цивилизационен процес¹⁸. Решителната крачка към разширяването прави Европейският съвет в Копенхаген през 1993 г., като оповестява, че *„асоциираните страни от Централна и Източна Европа, които желаят, могат да станат членове на Европейския съюз“*. Определен е графикът за преговорите: *„Присъединяването ще се състои веднага щом асоциираната страна бъде способна да изпълнява задълженията на членството, като изпълни икономическите и политическите условия за това“*. А са дефинирани и критериите за членство: стабилност на институциите, гарантиращи демокрацията, върховенството на закона, човешки права и закрила на малцинствата; съществуване на функционираща пазарна икономика и способност за издържане на конкурентния натиск и пазарните сили в рамките на ЕС; способност за изпълнение на задълженията по членството, готовност за придържане към целта за политически, икономически и валутен съюз¹⁹. Преговорите за присъединяване очертават привлекателната перспектива за влизане в „клуба на богатите“, като по този начин е ограничено недоволството от високата социална цена на реформите. Политическите критерии са

¹⁸ На тази цел са посветени много усилия, както личи от книгата: *Итуел, Джон, Майкъл Елман, Матс Карлсон, Д. Марио Нути, Дгудит Шапиро*. Не просто „поредното присъединяване“. Политическа икономия на разширяването на ЕС на Изток. С., 1998.

¹⁹ Цит. по: http://ec.europa.eu/bulgaria/abc/eu_works/enlargement/index_bg.htm, достъп на 7 май 2013 г.

покрити бързо, като още в първата половина на 90-те години е осъществен т.нар. тест на двойната промяна²⁰.

Много повече усилия са необходими за икономическите критерии. Най-големият проблем за страните от бившия Източен блок е, че преходът съвпада с новите икономически тенденции, формулирани в т.нар. Вашингтонски консенсус през 1989 г. Става дума за 10-те препоръки за икономически промени, изработени от най-важните световни икономически институции: Международния валутен фонд, Световната банка, Министерството на финансите на САЩ, Фондацията „Херитидж“, Института Брукингс и Федералния резерв на САЩ, към държавите в тежко икономическо и финансово положение. Проблемът е, че препоръките са формулирани в пика на популярността на неолиберализма, затова те предвиждат трансформация на икономиката чрез тотална приватизация, пазарна либерализация, строга бюджетна дисциплина и отваряне за чужди капитали и стоки²¹. Последниците от тези правила са засилване на социалното неравенство, обедняване на населението, изтегляне на държавата от социалните ѝ функции, силно разраснали се при социализма. При това се оказва, че бившите комунисти по-лесно приемат тези правила, отколкото антикомунистическите сили. Особено видима е тази тенденция в Унгария, където социално-либералните правителства (на Унгарската социалистическа партия и Съюза на свободните демократи) ги налагат, докато консервативните на ФИДЕС се съпротивляват²². Така става и в Полша при Съюза на демократичната левица и нейния президент Александър Квашневски (1995–2005)²³ за разлика от консервативните националисти, наследници на легендарния профсъюз „Солидарност“.

На 12 декември 1997 г. в Люксембург е взето решение да започнат преговори за присъединяване с десет източноевропейски страни – Унгария, Полша, Румъния, Словакия, Латвия, Естония, Литва, България, Чехия, Словения, но по различен начин. С по-напредналите

²⁰ За трайност и стабилност на демократичните институции започва да се говори едва след двукратната смяна на управляващите политически сили (когато имат противопоставени виждания за развитието). Ако това е извършено по демократичен път и е прието от обществото и от политическите сили, вече можем да говорим за стабилни демократични механизми. Тезата е разработена от харвардския политолог Самюел Хънтингтън и е потвърдена от: *Дарендорф, Ралф*. Размисли върху революцията в Европа. ЦИД, С., 1992, 69–70.

²¹ *Rogoff, Keneth*. Wither the Washington Consensus? – *Foreign Policy*. 2003, № 3.

²² *Баева, И*. Трудната победа на унгарските социалисти на парламентарните избори. – *Ново време*, № 5, май 2002, 81–96.

²³ *Баева, И*. Президентските избори в Полша – прагматизъм срещу антикомунизъм. – *Ново време*, № 6, 1995, 69–76; Полското политическо махало отново върви наляво. – *Ново време*, № 9, 2001, 72–85.

пет (Унгария, Полша, Чехия, Словения и Естония) преговорите трябва да започнат на 1 април 1998 г., а за останалите да се изработи специална програма за подготовка. До момента икономическите показатели за Централна Европа са обнадеждаващи: техният БВП нараства трайно, за Полша с по 6 % годишно²⁴. Но на Балканите нещата изглеждат доста по-различно: за България спадът на БВП за 1997 г. е 7,5 %, а за Румъния – 5 %. Различно е и равнището на живота: покупателната способност на българите е едва 23 % от средноевропейската, докато на словенците и чехите е 68 %, а на унгарците и словаците – около 50 %²⁵.

За петото си разширение (наречено Източно) ЕС изработва допълнителни условия: в Договора за присъединяване е включена предпазна клауза, която ограничава участието им във вътрешния пазар на ЕС за определен период, ако нарушават или не изпълняват правилата; ограничено е и участието им в работния пазар до началото на 2014 г. Тази клауза показва както сложността на трансформацията от централно планирана към свободна пазарна икономика, така и наслоилите се в годините на Студената война подозрения в отношенията Запад – Изток. Като компенсация ЕС лансира предприсъединителни програми и фондове: програмата за присъединяване в земеделието и развитието на селските райони САПАРД, приспособената към новите условия програма ФАР, ИНТЕРРЕГ за развитие на граничните региони, ИСПА за околната среда и инфраструктурата²⁶.

На 10–11 декември 1999 г. Европейският съвет в Хелзинки дава съгласието си да започнат преговори и с България, Румъния, Словакия, Латвия и Литва. Изоставането на България и Румъния е функция и на кръвопролитното разпадане на Югославия и наложеното ембарго, което стимулира създаването на паралелни контрабандни структури и

²⁴http://www.google.bg/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=ny_gdp_mkt_p_cd&i dim=country:BGR&dl=bg&hl=bg&q=%D0%B1%D0%B2%D0%BF#!ctype=l&strail=false &bcs=d&nselm=h&met_y=ny_gdp_mkt_p_cd&scale_y=lin&ind_y=false&rdim=region&idim=country:BGR:POL&ifdim=region&hl=bg&dl=bg&ind=false, достъп на 25 май 2013 г.

²⁵ По данните на Световната банка БВП на България се е развивал във възходяща линия 1986–1987 г., когато достига почти 30 млрд. щ. дол., после намалява плавно до 1990 г., когато е 20 млрд. щ. дол., а през следващата година настъпва рязък спад до 10 млрд. щ. дол., на което равнище се задържа до 1994 г. През 1995 г. БВП нараства и достига 13 млрд. щ. дол., след което отново спада, като в края на 1996 и в началото на 1997 г. е малко под 10 млрд. щ. дол. От този момент започва плавно нарастване, което продължава до 2008 г., когато надхвърля 50 млрд. щ. дол. – http://www.google.bg/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=ny_gdp_mkt_p_cd&idim=country:BGR&dl=bg&hl=bg&q=%D0%B1%D0%B2%D0%BF, достъп на 30 май 2013 г.

²⁶ http://ec.europa.eu/bulgaria/abc/eu_works/enlargement/index_bg.htm, достъп на 7 май 2013 г.

препятства изпълнението на икономическите условия на ЕС. На 1 май 2004 г. започва най-голямото разширяване на Европейския съюз, в който едновременно влизат десет нови държави (бившите социалистически, Естония, Латвия, Литва, Унгария, Полша, Словения, Словакия и Чехия, плюс Кипър и Малта), а населението на ЕС става 450 млн. Само че до 2013 г. те получават само 20 % от финансовите помощи за земеделието, което предизвиква недоволството на полските селяни, 18 % от населението. И още на срещата на Европейския съвет в Копенхаген (12–13 декември 2002 г.) Полша, Чехия и Унгария загатват за бъдещите проблеми, като забавят преговорите, докато не получават по-големи средства (Полша се преборва за допълнителни 200 млн. евро).

След присъединяването ентузиазмът бързо избледнява, защото става ясно, че принадлежността към „клуба на богатите“ не означава равенство с останалите европейци. Напомнят го ограниченията при търсенето на работа в страните от ЕС, а за България и Румъния и след присъединяването през 2007 г. продължава наблюдението върху съдебната система, корупцията и сигурността. Запазват се и разликите в равнището на доходите²⁷, Повечето страни от петото разширяване остават сред най-бедните в ЕС, което ги кара да търсят различни пътища: едните се надяват на помощ от ЕС чрез съгласие със силните в ЕС, а другите залагат на активната защита на националните си интереси.

Първият ярък пример за самостоятелна линия дава Унгария в началото на 2002 г., когато младият и харизматичен премиер Виктор Орбан от дясната ФИДЕС (трансформирана по-късно в Гражданска демократична партия) предизвиква криза във Вишеградската четворка със заявлението, че няма да подкрепи приемането на Словакия в НАТО, ако тя не приеме унгарския закон, даващ специални права на т.нар. външни унгарци (около половин милион в Словакия) и ако не отмени следвоенния закон за експулсиране на унгарци. В отговор Словакия, Чехия и Полша отказват да участват в заседанието на Четворката на 21 януари 2002 г. в Балатон. Това не плаши Орбан и на 5 декември 2004 г., макар и в опозиция, той се възползва от инициативата на Световния конгрес на унгарците, за да поиска референдум за автоматично предоставяне унгарско гражданство на 5 млн. унгарци по света. Докато Орбан е в опозиция, действията му не предизвикват тревога в ЕС, но това се променя, след като на изборите от през април 2010 г. ФИДЕС

²⁷ По данни на Eurostat, energy.eu през 2012 г. средната заплата в България е 385 евро, в Румъния 501 евро, в Унгария 762 евро, в Полша 832 евро, в Словакия 893 евро, в Чехия 928 евро, докато в Белгия 4034 евро, в Люксембург 3924 евро, в Холандия 3244 евро и т.н.

печели абсолютна победа и със своите 68 % в парламента добива правото да наложи нова конституция²⁸.

Второто правителство на Орбан налага на парламента закон за автоматично получаване на унгарско гражданство от живеещите в Централна Европа 3,5 млн. унгарци, гласуван на 26 май 2010 г. И не го спира решимостта на Словакия да отнеме гражданството на етническите унгарци, ако се възползват от унгарския закон²⁹. Европейските институции изразяват загриженост от промените, но в отговор унгарското правителство ги обвинява за настъпилата икономическа криза³⁰. За преодоляването ѝ Орбан предприема нестандартни икономически мерки: прекратява отношенията с МВФ, налага допълнителни данъци върху телекомуникациите, продажбите на дребно и енергетиката, за да разшири държавното стимулиране на икономиката. В ЕС е критикуван и новият унгарски медиен закон, наложил правителствен контрол и големи глоби на частните медии, ако не осигуряват „балансираност“ между добрите и лошите новини³¹.

Най-голямо предизвикателство за ЕС се оказва новата Конституция на Унгария (а не на Унгарската република, както е дотогава), гласувана на 18 април 2011 г. и влязла в сила от началото на 2012 г.³² Дойче веле цитира оценките на писателя Петер Естерхази и философа Шандор Радноти, че тя е: *„Идеология, наложена чрез закон, фашизъм в ежедневието... сериозно застрашава демокрацията в страната. Според наблюдатели, ако днес Унгария искаше да влезе в ЕС, никой не би я допуснал.“*³³ В опит да преодолее икономическата

²⁸ Труд, 13 април 2010, № 100.

²⁹ Словакия реже етнически унгарци от гражданство. – Труд, 28 май 2010, № 145; Виктор Орбан: „Преди бях фюрер, сега съм Путин“. – Труд, 7 януари 2011, № 5.

³⁰ Георги Марков. Унгарски шампион точи сабя за президентство. – Труд, 24 юни 2010, № 172; Десните взеха цялата власт в Унгария. – Труд, 5 октомври 2010, № 275.

³¹ Франция призова за действия на ЕС срещу унгарския медиен закон. – Агенция КРОСС, 5 януари 2011 г.

³² Новата конституция започва с *„Боже, благослови унгарците!“* и продължава с признание за ролята на християнството за съхраняването на нацията, семейството и нацията са обявени за най-важни, отрича целия период от 1944 до 1990 г., обявява се за *„душевно и духовно обновление“*. – Magyarország alaptörvénye, <http://www.szofia.balassiintezet.hu/bg/2011-12-27-12-44-48/magyarorszag-alaptoervenye/>, достъп на 25 юли 2016.

³³ Основополагащите ценности на новата конституция са християнската вяра, унгарската национална гордост и грижата за семейството. – Унгария над всичко! Дойче веле, 29. 04. 2011 г. Подобни мнения са изразени и в британския в. „Гардиан“ на 30 април 2011 г. (Ян Вернер-Мюлер. Унгария загърбва демокрацията?); от Франс прес на 15 юни 2011 г. (Естер Балаж. Унгария вбесява ЕС с кампания против абортите.); както и в българския в. „24 часа“ на 27 декември 2011 г. (Даниел Смилов. Унгарски танц по нервите на Европа); в британския в. „Индипендънт“ на 11 януари 2012 г. (Тони

криза Орбан принуждава унгарците да избират между държавното и частното пенсионно осигуряване, национализира и част от печалбите на чуждестранните фирми³⁴. Случаят с Унгария показва и невъзможността на ЕС да осъществява контрол и да се опитва да защити демокрацията в страни, които вече са пълноправни членове³⁵. Но европейските критици предизвикват в Унгария по-скоро обратната реакция: консервативните политически сили и немалка част от населението приветстват непреклонния Виктор Орбан, обвинил ЕС, че се опитва да наложи „външен диктат“. Окрилен от подкрепата на 15 март 2012 г. в реч по случай националния празник Орбан прогласява: „Унгария не е колония!“³⁶

Голямата бежанска вълна от 2015 г. допълнително задълбочава разрива между Унгария и ЕС, защото Орбан се противопоставя на приемането и разселването на бежанците и мигрантите. Политиката му на противопоставяне продължава и с подкрепата за Брекзит, приветства избора на Доналд Тръмп в САЩ, налага промени в закона за висшето образование, които поставят под въпрос съществуването на Централноевропейския университет в Будапешта, финансиран от Джордж Сорос. Нещо повече, той открито се обявява против либералната демокрация и провъзгласява Унгария за нелиберална демокрация (каквото и да означава това)³⁷.

Полша е втората най-изявена „отличничка“ в прехода, която създава проблеми на ЕС. Като най-голяма източноевропейска държава тя винаги е имала самочувствието, че в Източна Европа нищо не може

Патерсън. Крайнодесен мрак се спуска над унгарската култура); във френския в. „Монд дипломатик“ (Винце Сабо. Добре дошли в Орбанистан) и много други.

³⁴ Георги Готев. Фалитът на Унгария. – *Дума*, 29 декември 2011 г., № 297.

³⁵ Повече по въпроса: Кено Версек (сп. Шпигел); Унгария се отдалечава от демокрацията под кухите заплахи на ЕК. – *Сега*, 25 март 2013 г., № 71.

³⁶ Унгария срещу останалия свят. 19 март 2012 г. – <http://www.dw.de/dw/article/0,,15817145,00.html>, достъп на 20 март 2012 г.

³⁷ Виктор Орбан. Ще преследвам национални интерес, а не демокрацията. – *Дневник*, 28.07.2014; Орбан заплаши да съди ЕК заради квотното разпределение. 28.10.2016. – <http://www.bgnes.com/sviat/evropa/4466038/>, достъп на 30 октомври 2016 г.; Орбан: Победата на Тръмп означава края на „либералната недемократия“, *news.bg*, 10.11.2016,. – <https://news.bg/world/orban-pobedata-na-trump-oznamenuva-kraja-na-liberalnata-nedemokratiya.html>, достъп на 15 ноември 2016 г.; Унгарският парламент одобри закон срещу университета на Сорос. 4.04.2017. – <http://www.bgnes.com/sviat/evropa/4500828/>, достъп на 10 април 2017 г.; Пабло Горонди, Асошиейтед прес. Унгария: сблъсък между между „нелибералната държава“ и „отвореното общество“. 10.04.2017. – <http://e-vestnik.bg/26393/ungariya-sblasakmezhdhdu-mezhdhdu-neliberalnata-darzhava-i-otvorenoto-obshtestvo/>, достъп на 10 април 2017 г.; ЕК: Политиката на Унгария не е съвместима с ценностите на ЕС. – *Сега*, 12.04.2017; Бернд Ригерт, Дойче Веле. ЕС предупреждава Унгария. – *Труд*, 13.04.2017.

да се решава без нея. Полша има най-големи заслуги за края на Студената война и за преориентацията от Изток на Запад, но се оказва непредсказуема и в ЕС. Именно у поляците най-рано се събужда евроскептицизмът, предизвикан и от усещането, че някой отвън отново посяга на националния им суверенитет и в резултат много поляци сравняват ЕС със СССР.

След силното либерално начало в началото на новия век възроденият полски национализъм обръща политическия вятър към платната на национал-консервативната и клерикална партия „Право и справедливост“ (ПиС). Тя е създадена през 2001 г. от братята близнаци Ярослав и Лех Качински на основата на разпадналия се профсъюз „Солидарност“. Благодарение на последователните си консервативни и прокатолически тези тя успява да спечели националните избори на 25 септември 2005 г. Лех Качински³⁸ печели и президентските избори на 9–23 октомври с.г. И от този момент тази евроскептична партия трайно повежда след себе си мнозинството консервативни поляци. В предизборната си кампания ПиС обещава да върне смъртното наказание и да наложи нетърпимост към гей-общността, което алармира ЕК и тя предупреждава, че такива действия могат да доведат до лишаване на Полша от правото да гласува в ЕС³⁹. Също като Орбан и Лех Качински отговаря: *„Моето отношение към ЕС е следното – една супердържава, която изема националните компетенции и функционира объркано, защото има символичен бюджет – това е изкуствено творение.“*⁴⁰ Той отказва да се срещне с хомосексуалистите, защото *„не иска да разговаря с перверзници“*, а брат му Ярослав обявява, че такива хора нямат право да преподават в училище⁴¹. В резултат Европарламентът приема през януари 2006 г. специална резолюция против хомофобията, но без резултат за Полша.

³⁸ Лех Качински е роден на 18 юни 1949 г., юрист по образование, родителите му са воювали във Варшавското въстание през 1944 г., участвал е в Кръглата маса през 1989 г., по-късно е бил министър на правосъдието в правителството на Йежи Бузек и се обявява за драконовски мерки против корупцията. Избран е за кмет на Варшава през 2002 г. благодарение на обявената от него „война на корупцията“. Той е против правата на гейовете, за смъртно наказание при тежки престъпления, против либералната икономика от „ерата Балцерович“, обещава помощи за социално слабите, права на църквата и е за силна социална държава. Братята Качински се обявяват за край на Третата полска република и за обявяване на Четвърта република. Качински е евроскептик, националист, иска най-близки отношения на Полша със САЩ. Приема, че най-голяма опасност за Полша е антиамериканското лоби в ЕС. Според него Полша трябва да остане в Ирак, да има добри отношения с всичките си съседи, но като защитава националните си интереси, нещо трудно постижимо.

³⁹ *Гардиан*, 25 октомври 2005 г.

⁴⁰ Цит. по: *Стандарт*, 10 март 2006 г., № 4730.

⁴¹ Цит. по: *Сега*, 12 март 2006 г., № 59.

През 2007 г. ПиС губи изборите от либералната Гражданска платформа на Доналд Туск. Тя управлява два мандата, но завършва управлението си с трайна загуба на гласове в консервативното полско общество. През 2015 г. ПиС се връща във властта със солидно мнозинство и прави всичко възможно да го запази и разшири за дълъг период от време – до ден днешен. Наред със засилената роля на църквата, довела до пълната забрана на абортите, „Право и справедливост“ следва модела „Орбан“ по отношение на облагането с данъци на банките и чуждите капитали, активната семейна политика и евроскептицизма⁴². По всичко личи, че Полша се превръща в „нелиберална демокрация“, каквито опасения изразява Тимъти Гартън Аш, един от очевидците на революцията „Солидарност“ в Полша⁴³. Полша на ПиС с президент Анджей Дуда и премиер Беата Шидло и Тадеуш Моравецки всъщност е ръководена от Ярослав Качински, който в това отношение следва примера на Юзеф Пилсудски⁴⁴. В съзвучие с Орбан и като продължение на линията на своя брат Ярослав Качински влиза в противоречие с бежанската политика на ЕС и се противопоставя на опитите на Съюза да диктува полската политика в съдебната система, медиите и държавните институции.

Историческото минало винаги е играло голяма роля в полската политика. Оттам е заимствана и идеята Полша да се превърне в регионален лидер, протезирайки както вече членуващите в ЕС Литва и Латвия, така и останалите под руско влияние Украйна и Беларус. Разчита се не само на географската близост, но и на спомена за полската принадлежност на тези земи в късното Средновековие (по време на обширната Полско-литовска уния), а и в междувоенния период, когато след победата си в Полско-съветската война от 1920 г. и Рижкия договор от март 1921 г. Полша присъединява Западна Украйна и

⁴² Даниел Смилов. Дясното: Полша и България. – *Капитал*, 25 октомври 2015 г.; Джексън Дийл („Вашингтон пост“). Тревожно залитане на Полша надясно. 5.12.2015, <http://www.bgnes.com/analizi-i-interviuta/analizi-i-interviuta/4391693/>, достъп на 5 декември 2015 г.; Полша: Новото главоболие на Европа. – сп. „Икономист“, 5.12.2015. - <http://e-vestnik.bg/24107/polsha-novoto-glavobolie-na-evropa/>, достъп на 10 декември 2015 г.; Лех Валенса: Новото правителство е антидемократично и превръща Полша в посмешище. 23.12.2015. - <http://www.bgnes.com/sviat/evropa/4396278/>, достъп на 25 декември 2015 г.

⁴³ Тимъти Гартън Аш (*Гардиън*). Основите на полската демокрация са разрушени. 11.01.2016. - <http://e-vestnik.bg/24271/osnovite-na-polskata-demokratiya-sa-razrusheni/>, достъп на 12 януари 2016 г.

⁴⁴ През по-голямата част от управлението си след Майския преврат от 1926 г. Пилсудски не е нито президент, нито премиер, но това не му пречи да контролира политическия живот в Полша. Повече вж.: *Баева, И.* Юзеф Пилсудски – националният революционер, който се превръща в авторитарен водач. – В: *Историкии*, № 12, „Фабер“, В. Търново, 2019, 96–108.

Западна Белорусия, като разширява територията си почти двойно. В началото на ХХІ в., когато отново се чувства достатъчно силна и самостоятелна, за да се опита да възроди влиянието в двете бивши съветски републики⁴⁵, го прави най-вече чрез ангажираността си по време на Евромайдана и украинско-руската криза от 2013–2014 г., а с много по-малък ангажимент – и при протестите след президентските избори от август 2020 г. в Беларус.

В Източна Европа се възражда още една инициативата от времето на полския междувоенен диктатор Юзеф Пилсудски – за т.нар. Междуморие (Międzymorze или Intermarium). Идеята е за федерация на държавите от Централна и Източна Европа, за да бъдат защитени от болшевишкото влияние в контекста на Полско-съветската война от 1920 г. Тя обаче не успява да спечели достатъчно поддръжници в държавите от региона, преди всичко заради неразрешимите противоречия между тях⁴⁶. Идеята на Пилсудски е пренесена в съвременна Полша от Конфедерацията за независима Полша (възникнала в нелегалност през 1979 г. и просъществувала до 2018 г.), подета е от загиналия трагично в самолетната катастрофа край Смоленск на 10 април 2010 г. президент Лех Качински, а накрая е лансирана от ПиС, след като партията се връща във властта през 2015 г. В светлината на руската анексия на полуостров Крим през 2014 г. идеята за Междуморието, съчетана с подобна хърватска, се трансформира през 2015 г. в инициативата „Три морета“ като обединение на 12 държави между Балтийско, Адриатическо и Черно море (Австрия, България, Естония, Латвия, Литва, Полша, Румъния, Словакия, Словения, Унгария, Хърватия и Чехия). За разлика от 20-те години, в новата инициатива са включени България, Австрия, но не и Финландия, Украйна, Беларус и Сърбия. Тя обаче не повтаря опита за федерация, а има по-скоро търговско-икономически характер. При всички случаи допълва Вишеградската група.

⁴⁵ По думите на бившия полски президент Александър Квашневски: „*Полша е един от най-големите адвокати на украинския проблем в ЕС. Това ни изгражда уважение в Украйна. Имаме няколкостотин хиляди украинци, които работят в Полша и са важни за нашия трудов пазар... Тези хора благодарение на контактите си с Полша са днес привърженици на европейския избор на Украйна... Има големи шансове през есента Украйна да подпише споразумение за асоцииране с ЕС. Това ще бъде едновременно и голям успех на Полша.*“ – Aleksander Kwaśniewski dla Gazety. *Gazeta Wyborcza*, 13 czerwca 2013, № 136.

⁴⁶ Тогава е предвидена федерация между Полша, Литва, Латвия, Естония, Финландия, Белорусия, Украйна, Унгария, Румъния, Югославия и Чехословакия, но не и България. – *Cieplucha, Piotr. Prometeizm i koncepcja Międzymorza w praktyce polityczno-prawnej oraz dyplomacji II RP. - Studia Prawno-ekonomiczne*, t. ХСІІІ, 2014, s. 39–40.

Чехия също се отличава със свои позиции като член на ЕС. Те са изразени главно от лидера на Гражданската демократична партия Вацлав Клаус, който първо оглавява правителството, а след конфликта с първия президент на Чешката република и известен дисидент драматург Вацлав Хавел, разцепва създадения в дните на „нежната революция“ Граждански форум, създава своя партия и на 28 февруари 2003 г. става президент. Той веднага заявява несъгласието си с някои действия на Запада – на 1 март 2003 г. предупреждава САЩ, че не бива да водят война за свалянето на Саддам Хюсеин сами. Клаус не одобрява и начина, по който са водени предприсъединителните преговори с ЕС – при посещението си в България на 23–24 ноември 2004 г. в реч пред парламента той предупреждава, че най-важното в интеграционните процеси са преговорите, защото от тях зависи реализацията на страната в ЕС. Президентът Клаус подкрепя полския президент Лех Качински в усилията му да убеди Съединените щати да изградят противоракетния си щит въпреки критичната позиция на повечето европейски държави към този американски проект⁴⁷.

Клаус е един от първите евроскептици в Източна Европа. На срещата на Европейския съвет в Брюксел на 29–30 октомври 2009 г. той успява да се пребори за гаранции, че прогонените след Втората световна война германци от Судетската област няма да могат да поискат компенсации. Само при това положение се съгласява да подпише Лисабонския договор и то след като чешкия Конституционен съд потвърждава, че той не противоречи на конституцията на Чешката република. Президентът Клаус не крие скептицизма си и открито пропагандира в ЕС убежденията си в книгите „Що е европеизъм“, „Евроинтеграция без илюзии“, „Къде започва утре“, „Синя, а не зелена планета“. Представя ги на български и при посещението си в България на 27 март 2012 г.⁴⁸

Чешката традиция да се избират президенти, несъгласни с много общоевропейски позиции, продължава и при седмачия президент Милош Земан, избран в първите преки президентски избори в Чехия през 2013 и повторно през 2018 г. За разлика от останалите непокорни

⁴⁷ В интервю за в. „Ди Пресе“ австрийският министър на отбраната Норберт Дарабос критикува тази идея: „Трябва да има друго решение. В края на краищата САЩ постигнаха компромис със Северна Корея. Смятам за провокация намерението на САЩ сега да изграждат противоракетен щит в бившия Източен блок.“ – *Сега*, 24 август 2007, № 196.

⁴⁸ Тогава в тържествена обстановка и в присъствието на официални лица е организирано представянето на книгите на Вацлав Клаус „Що е европеизъм“ (Изток–Запад, 2012), „Къде започва утре“ (Изток–Запад, 2012), „Евроинтеграция без илюзии“ (МаК, 2012). Критична към позициите на ЕС е и предишната му книга, издадена в България „Синя, а не зелена планета“ (Международни отношения ООД, 2008).

политици от Централна Европа Земан не е десен, а ляв, тъй като идва от Чешката социалдемократическа партия, чието първо правителство е оглавявал в периода 1998–2002 г. Той открито заявява несъгласието си с няколко европейски позиции, като признаването на Косово, като дори нарича Хашим Тачи военнопредствъпник⁴⁹. Критикува санкциите на ЕС срещу Русия, като многократно иска тяхната отмяна, защото е убеден, че „Заплахата е халифатът, а не Русия“⁵⁰. Също като колегите си от Вишеградската група той се противопоставя на приемането на бежанци и мигранти от конфликтите в Близкия изток през 2015 г. и се солидаризира с тях в споровете им с ЕК⁵¹. Независимо че не е евроскептик като Клаус, Земан отказва да осъди Брекзит и дори заплашва с Чекзит⁵².

Трите централноевропейски страни са „отличнички“ в евроатлантическата интеграция, те са първите бивши членки на Варшавския договор, влезли в НАТО, и на СИБ, станали членове на ЕС. Но въпреки че изпълняват изискванията за еврозоната, те отказват да приемат еврото. Всъщност от Вишеградската група само Словакия не следва този общ пример, но тя е най-малката и неразвитата от тях.

Специфичните позиции в ЕС на Унгария, Полша и Чехия ги определят като бунтарки. Въпросът е защо от „отличнички“ стават такива. Първото обяснение може да се потърси в тяхното новопридобито самочувствие на равноправни европейски държави, което им помага да се борят за своите интереси, дори и когато им се налага да влязат в разрыв с европейската администрация. Второто е в голямото влияние на популистките политически формации, които се грижат повече за своите избиратели, отколкото за общоевропейската политика – през последните години тази тенденция става общоевропейска, но при тях се проявява най-видимо. Третото обяснение

⁴⁹ Zeman: Nezávislost Kosova jsem nikdy neuznal a Thaçi je válečný zločinec. 30. dubna 2015. – https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/kosovsky-vicepremier-thaci-je-valecny-zlocinec-prohlasil-zeman.A150430_120417_zahranicni_ert, достъп на 19 октомври 2017 г.

⁵⁰ Земан: Заплахата е халифатът, а не Русия. 27 септември 2014, <http://news.bgn.es.com/view/1189084>, достъп на 28 септември 2014 г.

⁵¹ Подкрепя Полша в спора ѝ с ЕК: Duda dostal Řád bílého lva. EU by Polsko neměla kritizovat, řekl Zeman, 15. března 2016, – https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/navsteva-polskeho-prezidenta-duda-v-cesku.A160315_110702_domaci_hro, достъп на 10 април 2016 г., а през 2018 г. и Унгария. – Чешкият парламент отхвърли евентуални санкции на ЕП срещу Унгария, Гласове, 3.10.2018, <http://glasove.com/categories/novini/news/cheshkiyat-parlament-othvyrli-rezolyuciyata-na-ep-za-sankcii-sreshtu-ungariya>, достъп 5 октомври 2018.

⁵² John Tara. Is 'Czexit' Next? President of Czech Republic Calls for EU Referendum. - *Time*. 1 July 2016, достъп на 30 януари 2018 г.

е в дългата им борба срещу чуждо господство, която днес се изразява в нарастващия национализъм, обърнат срещу Запада.

Всичко това превръща бившите социалистически страни от Централна Европа в отделен регион в ЕС, който все по-категорично оформя алтернативни виждания в живота на Съюза. А опитите на водещите страни в ЕС, които след излизането на Великобритания остават две – Германия и Франция, да „дисциплинират“ непокорните централноевропейци засега имат обратен ефект. Това пролича ясно в споровете около проблемите с върховенството на закона, както се определя засилената намеса на политическите власти в Унгария и Полша в работата на съдебната власт и медиите⁵³. През белязаната от пандемията Ковид-19 2020 г. лидерите на ЕС се опитаха да обвържат отпускането на финансовите помощи за преодоляване на епидемията с върховенството на закона. Това на свой ред предизвика ветото на Унгария и Полша (към което се присъедини и Словения) върху дългосрочния бюджет на ЕС, наложено на ръководеното от Германия заседание на Съвета на ЕС на 18-19 ноември 2020 г.⁵⁴.

Значение за нарастващия конфликт на ЕС със страните на Вишеградската група има и пренебрежителното отношение на старите западноевропейски страни към бившите социалистически. Забелязва го Едуард Лукас, анализатор на сп. „Икономист“ и изследовател в Центъра за анализи на европейската политика във Вашингтон, наблюдавал отблизо процесите в Източна Европа. Според него, една от най-големите грешки на Запада е високомерният подход към хората от Изтока: *„Високомерни западњаци обиждаха техните дрехи (мърляви или безвкусни), зъби (занемарени и жълти), техния английски език (сакат и груб), хранителни навици (тежки и мазни), пътища (изровени и опасни), жилища (тесни и рушащи се) и политика (ексцентрична и антисемитска)... Те се отнасяха с тях по-скоро като странни, назадничави аутсайдери, отколкото като членове на семейството, които са били отвлечени. Това забави нещата. И все още го прави. „Източноевропейец“ се употребява с отрицателен нюанс от онези,*

⁵³ Mitchell Orenstein, Bojan Bugarcic. ‘Work, family, fatherland’: populist social policies in central and eastern Europe. 19 ноември 2020 г. – <https://www.socialeurope.eu/work-family-fatherland-populist-social-policies-in-central-and-eastern-europe>, достъп на 19 ноември 2020 г.

⁵⁴ Барбара Везел. С Унгария и Полша ЕС не се нуждае от външни врагове. „Дойче Веле“. 18 ноември 2020 г. – <https://bgnesagency.com/nocomment/%d1%81-%d1%83%d0%bd%d0%b3%d0%b0%d1%80%d0%b8%d1%8f-%d0%b8-%d0%bf%d0%be%d0%bb%d1%88%d0%b0-%d0%b5%d1%81-%d0%bd%d0%b5-%d1%81%d0%b5-%d0%bd%d1%83%d0%b6%d0%b4%d0%b0%d0%b5-%d0%be%d1%82-%d0%b2%d1%8a%d0%bd/>, достъп на 18 ноември 2020 г.

*които реват за расизъм, ако някой използва „африканец“ в пренебрежителен смисъл.*⁵⁵

Високомерният подход на европейския Запад към европейския Изток е плод и на подценяването на историческото развитие на Източна Европа. Техният специфичен път е формирал особена чувствителност, особено в граничния пояс между Изтока и Запада, с която никой не иска да се съобразява. С други думи, разбирането на Брюксел за Източна Европа се оказва безнадеждно „загубено в превода“ на историята. Струва ми се, че за да постигнат разбирателство, двете части на континента трябва взаимно да се опознаят. Само така историята на успеха, както се възприемаше обединението на цяла Европа след края на Студената война, може да се превърне в реалност.

⁵⁵ Едуард Лукас. Грешките на Запада с Източна Европа. – 24 часа, 18 ноември 2014 г.